

Evaluering

Næringsutviklingsprosjektet Østfold

01.01.2013 – 31.12.2018

Sammendrag

Næringsutviklingsprosjektet (NUP) startet som et regionalt næringsutviklingsprosjekt i Mosseregionen i 2012. Prosjektet startet med Mosseregionen som innsatsområde, men utviklet seg raskt til et Østfoldprosjekt uten geografisk avgrensning. NUP er finansiert av Kommunal og Moderniseringsdepartementet (KMD), Østfold Fylkeskommune, Innovasjon Norge, Mosseregionens kommuner og partnerbedriftene i nettverkene og VIKEN Teknologiklynge 4.0 (VIKEN).

Hovedsatsningen har vært å bedre forutsetningene for næringslivet i regionen, og med dette sikre en god grobunn for økt konkurransekraft, knoppskyting, innovasjon og etableringen av nye virksomheter. Et av hovedverktøyene i NUP har vært å etablere og utvikle nettverk basert på tillitt mellom aktørene.

Hovedmålet har vært å bidra til å skape og sikre 1.000 arbeidsplasser i perioden 2013 – 2018. Per 31. desember 2018 har prosjektet bidratt i å opprette eller sikre 993 arbeidsplasser. Det har også vært viktig i prosjektet å synliggjøre regionen som en attraktiv region for næringslivet. Telemarkforskning skriver i sin regionale analyse av Østfold fra 2017 at veksten har blitt sterkere i Østfold enn i landet for øvrig i 2016¹. Det er første gang siden 2002 at næringslivet i Østfold vokser mer enn i resten av landet.

Hovedprioriteringen har vært aktiviteter rettet mot små og mellomstore bedrifter (SMB-er) ved å bygge opp verdikjeder mellom bedriftene, men også inn mot FoUI-institusjoner og akademia. Bedriftene selv har vist stor interesse i NUP og har investert anslagsvis NOK 16 millioner i egeninnsats i prosjektets aktiviteter.

Bedriftsklynger bidrar sterkt til omstilling, derfor har strategien i NUP vært å jobbe frem et grunnlag for å etablere en tverrindustriell SMB-klynge i Østfold. Det er dokumentert at Klyngebedrifter lykkes bedre enn andre. Klyngene skaper vekst fordi forutsetningene for innovasjon er bedre enn hva SMB-ene kan klare på egen hånd. Modenheten i to av nettverkene har gjort at NUP etablerte VIKEN teknologiklynge 4.0. i 2017.

Klyngebedriftene har signifikant bedre utvikling når det gjelder vekst i antall ansette, omsetning og verdiskapning.

Metiers midtveisevaluering av NUP i 2016, konkluderte med at en for tidlig terminering av Næringslivsprosjektet, eller en mangelfull plan for videreføring etter 2018, ville redusere potensielle gevinster og undergrave måloppnåelsen². NUP har derfor fokusert på videreføringsplanen etter 2018 med vekt på å sikre den tverrindustrielle VIKEN Teknologiklynge 4.0 gode og forutsigbare rammer. Samtidig fortsetter prosjektene knyttet til flyplassrelatert virksomhet med full tyngde.

Anita Krohn Traaseth,
Direktør Innovasjon Norge

Det vil bli satset med å kartlegge og iverksette tiltak for å utvikle regionens posisjon som en betydelig logistikk node i forbindelse med av digitalisering av varestrømmene.

¹ Regional analyse Østfold, Telemarkforskning November 2017. TF-rapport nr 406.

² Metiers midtveisevaluering av Næringsutviklingsprosjektet, juni 2016.

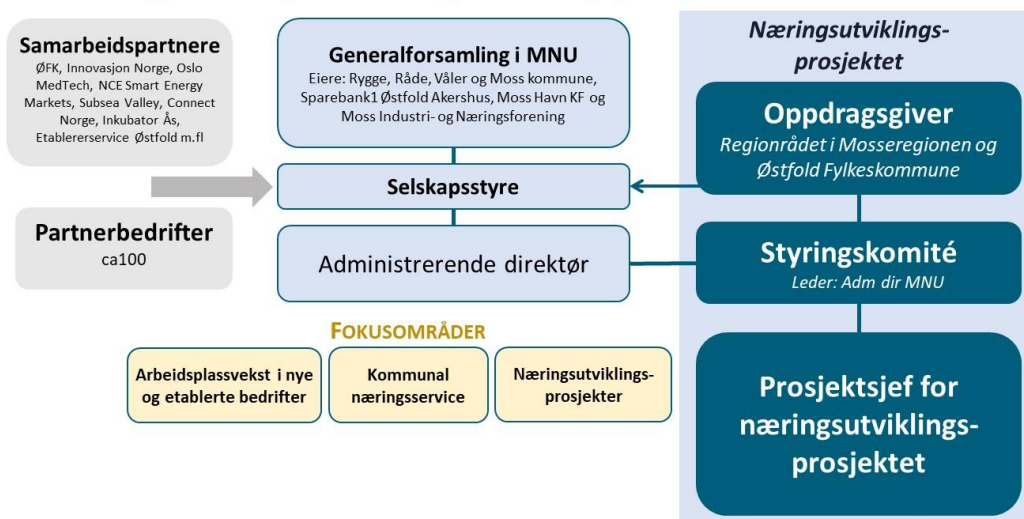
Innhold

Sammendrag	2
Innhold	3
Innledning.....	4
Mål, strategi og tiltak	5
Satsningsområdene	6
VIKEN teknologinettverk	8
MARITIM & logistikknettverk	9
GRO helseteknologi	10
Flyplassrelatert virksomhet	12
Gjenåpning av Moss Lufthavn Rygge.....	12
AIM Norway.....	12
Rygge Beredskapssenter	13
Andre prosjekter.....	14
Videreføringsplan etter 2018	15
VIKEN Teknologiklynge 4.0	15
Veien videre for VIKEN-klyngen	17
Arbeid mot ARENA-status	18
Flyplassrelatert virksomhet	19
AIM Norway.....	19
Sivil flyplass.....	19
Beredskapssenter	19
Politihøgskolen til Moss.....	20
Styrket næringsgrunnlag	21
Styrket utviklingsevne i kommunene	21
Forskningsdrevet innovasjon.....	23
Veien videre.....	26
Avslutning	27
Referanser	28
Vedleggsoversikt	28
Vedlegg A: Noen tall 01.01. 2013 - 28.02.2018.....	33
Vedlegg B: Resultater fra forskningsdrevet innovasjon	34
Vedlegg C: Prosjekter som Helsenettverket GRO har bidratt til	35

Innledning

Mossregionens Næringsutvikling AS er fasilitator for næringsutviklingsprosjektet (NUP) på oppdrag fra Regionrådet i Mossregionen. Prosjektet startet opp i 2013³ og er finansiert av Kommunal- og moderniseringsdepartementet, Østfold Fylkeskommune, Innovasjon Norge, Mossregionens kommuner og partnerbedriftene i nettverkene. Organiseringen av Næringsutviklingsprosjektet er tydeliggjort i figur 1.

Organisering av Næringsutviklingsprosjektet

Figur 1: Organisering av Næringsutviklingsprosjektet

Denne rapporten oppsummerer hovedtrekkene i det arbeidet som er utført og de resultatene som er skapt i Næringslivsprosjektet i Østfold. Videre beskrives grunnlaget for videre utvikling og tiltak for å sikre gevinstrealisering de kommende årene.

Evalueringen er bygd opp med en kort innledning og deretter en beskrivelse av de ulike satsningsområdene/nettverkene som det er jobbet med siden 2013. Etableringen av VIKEN Teknologiklynge 4.0 er viet mye plass ettersom dette er kjernen i arbeidet fremover, sammen med flyplassrelatert virksomhet.

Moss 10. januar 2019

Yngvar Trandem (sign)
Administrerende direktør
Mossregionens Næringsutvikling AS

³ Planlegging av prosjektet startet i 2012.

Mål, strategi og tiltak⁴

Det er tidkrevende å skape og sikre arbeidsplasser. Det krever forståelse for bedriftenes behov, med deres krav og kriterier til etablering og videre utvikling. Det kreves likeledes innsikt i regionens styrker, svakheter og muligheter. Dette danner grunnlaget for strategien med tydelige og fremtidsrettede mål.

Hovedmålet har vært å bidra til å skape og sikre 1000 arbeidsplasser i regionen. NUP sine resultater er summen av den samlede innsatsen fra en rekke aktører, og ved årsskiftet var 993 arbeidsplasser i regionen skapt og sikret, tydeliggjort i tabellen nedenunder.

Tabell 1: Arbeidsplasser skapt og sikret i prosjektperioden

Arbeidsplasser	
Antall arbeidsplasser sikret så langt inkl 2018	457
Antall arbeidsplasser sikret i 2018	50
Antall nye arbeidsplasser skapt så langt, inkl 2018	536
Antall nye arbeidsplasser i 2018	131
Kommentar	
Økende aktivitet i næringslivet og stor entusiasme om rundt næringsklyngen som ble stiftet i 2017.	

Strategien for å sikre hovedmålet har vært inndelt i tre faser, som vist i figur 2. I oppstartsfasen i 2013 ble grunnsteinene lagt, med utarbeidelse av målsettinger og planlegging i fellesskap med virksomhetene involvert. Å skape engasjement var nøkkel i prosessen.

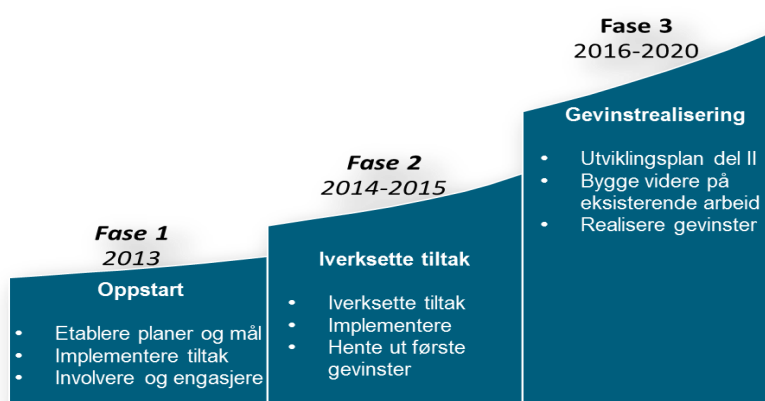
Tiltakene som ble tatt i bruk var aktiv relasjonsbygging med selskapene og i fellesskap utarbeide planer og mål.

Gjennom fase 2 var strategien og fokusområdet å bygge tillit mellom virksomhetene på toppledernivå, samt hente ut tidlige gevinster ved å iverksette tiltak basert på utarbeidede planer og mål. Tiltakene besto av å etablere nettverk. I fase 3

har NUP hatt gevinstrealisering som hovedfokus. Det er også nedlagt et betydelig arbeide med å utvikle planer og iverksette tiltak for

videreføring av prosjektet. Fra ønske av deltagere på nettverksmøter ble det her viktig med etablering av VIKEN Teknologiklynge 4.0, en videreføring av nettverkene til klyngesamarbeid med mer forpliktelser, samt videreføringen av arbeidet med etableringen av et ledende flyteknisk miljø på Rygge; med AIM Norway som kjerne.

Mye av innsatsen og ressursene i første del av prosjektet har blitt brukt til å kartlegge, skape oppmerksomhet, informere og etablere møteplasser/nettverk. I kjølvannet av dette er det satt i gang en rekke aktiviteter samt fulgt opp initiativer og muligheter. Metiers midtveisevaluering av NUP etter

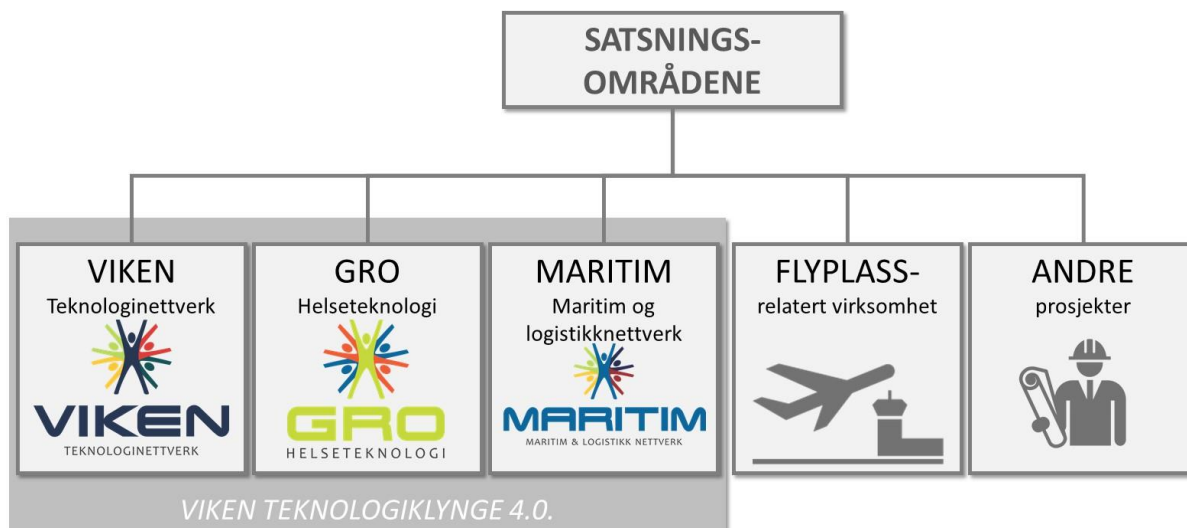
Figur 2: Strategifaser for næringslivsprosjektet

⁴ Detaljerte strategiplaner og årlige handlingsplaner er løpende godkjent i styringskomiteen og beskrives derfor ikke i detalj.

fase 2, konkluderer med at prosjektet så langt kan vise til et godt omdømme, høy aktivitet og god utnyttelse av anvendte midler.⁵

Satsningsområdene

Næringsutviklingsprosjektet startet opp med fire satsningsområder i 2013. Områder som ble utviklet til tre nettverk, ett satsningsområde og flere andre prosjekter som har vært avgjørende for å styrke klyngens mål.

Figur 3: NUP nettverk og satsningsområde

Gjennom nettverkene har NUP høstet erfaring og bygd tillit mellom aktørene. Sammen med annet målrettet arbeid har dette bidratt til å beholde og skape nye arbeidsplasser. Det er investert i et solid grunnlag for videre vekst og gevinstrealisering – i tråd med strategien. Bedriftene har vist stor interesse for NUP og har investert i størrelsesorden 16 millioner kroner i prosjektperioden⁶. Det er gjennomført 97 møter med i gjennomsnitt 80 deltakere fra næringslivet.

Tabell 2: Nettverk, møteplasser og samarbeid bidratt med i prosjektperioden

Nettverk, møteplasser og samarbeid, hvor omstillingsorganisasjonen har bidratt

Totalt antall tiltak siden programmets oppstart inkl. 2018	97
Antall tiltak startet i 2018	6

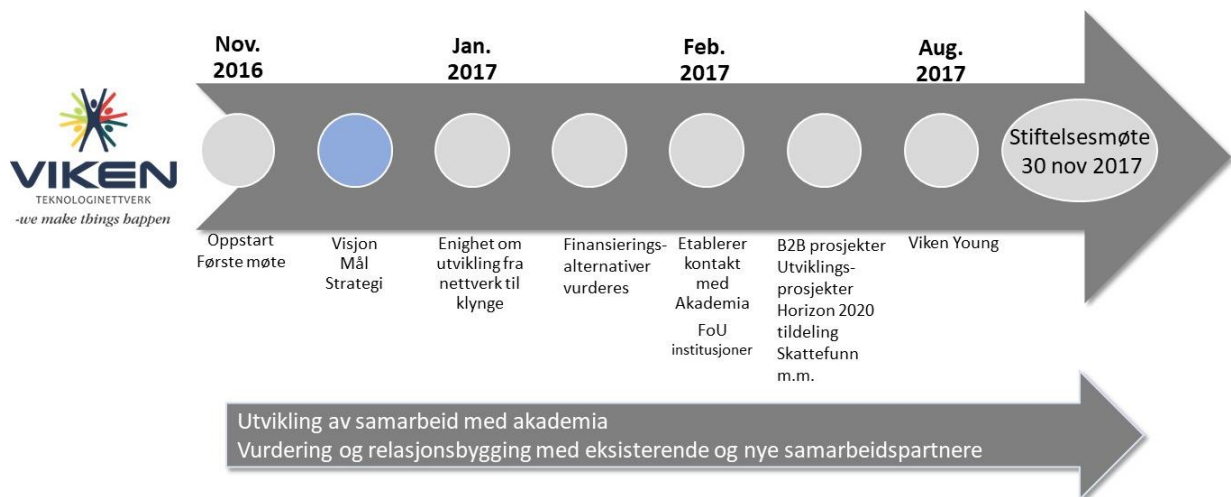
Kommentar

VIKEN Digital - Arbeider med hovedprosjektet Digital modningsanalyse i SMB-er. Dette er nødvendig å gjennomføre for å kunne starte et vellykket digitaliseringsarbeide i bedriften. VIKEN Kompetanse & Ressursdeling. Arbeider med utvikling av EVU tilbud for SMBer i samarbeide med Oslo Met; Campus Kjeller, NMBU, Høyskolen i Østfold og Fagskolen i Østfold. Det utvikles og settes opp EVU kurs i henhold til bedriftenes kompetansebehov innen digitalisering.

⁵ Metiers midtveisevaluering av Næringsutviklingsprosjektet, juni 2016.

⁶ Akkumulert arbeidstid fra bedriftene brukt i nettverkene.

Bedrifter som deltar aktivt i et klyngesamarbeid har høyere vekst i omsetning, verdiskaping og sysselsetting sett i forhold til bedrifter som ikke deltar i en klynge⁷. Denne forståelsen har ligget til grunn helt fra oppstarten av NUP. Høsten 2016 ble neste steg i bedriftssamarbeidet tatt ved at sentrale bedrifter i nettverkene samlet seg med mål om å utvikle et organisert og forpliktende klyngeprosjekt. Året 2017 ble brukt til å berede grunnen for klyngeprosjektet, og den formelle etableringen ble tatt i november 2017. Prosessen er skissert i figur 4 under.

Figur 4: Utviklingsprosessen

Arbeidet med å etablere klyngen har bestått i følgende hovedpunkter:

- Forankre initiativet i de enkelte bedriftene
- Nedsette et arbeidsutvalg bestående av representanter for medlemsbedriftene
- Utvikle visjon og strategi
- Rekruttere nye medlemsbedrifter
- Utvikle og inngå en samhandlingsavtale med: NMBU, HiØ, Oslo Met - Kjeller og Fagskolen i Østfold
- Kartlegge og bli enige om samhandlingsområder for arbeidet i klyngen
- Utvikle konsepter for: Topplederforum, VIKEN Young, VIKEN Kompetanse & Ressursdeling og VIKEN Digital

Den tverrindustrielle VIKEN teknologiklynge 4.0 presenteres i eget kapittel etter de redegjørelsen for de fire opprinnelige satsningsområdene/nettverkene.

*Bidraget fra prosjektet har vært av avgjørende betydning for enkeltbedrifter.
Personene som jobber i prosjektet nyter stor respekt og tillit blant bedriftene.*

Midtveisevaluering Metier 2016

⁷ Meld St 27 (2016-2017), side 143.

VIKEN teknologinettverk

Olje- og gassnæringen er Norges største, målt i verdiskaping, statlige inntekter og eksportverdi. Også i Østfold er det en rekke virksomheter som bidrar inn i leverandørverdikjeden. Næringen vil være Norges fremste næring også de neste 20 årene. Det var derfor naturlig at NUP etablerte et nettverk rundt olje og gass i 2013, som et tverrfaglig bransjenettverk for Østfold/Follo og Akershus. Etter hvert ble det en del av VIKEN teknologinettverk som ble dannet i 2015.

Hensikten med nettverkene var å bygge møtesteder der bedriftsledere jevnlig kunne møtes for å bygge nettverk og bli oppdatert på hva den aktuelle næringspolitiske dagsorden til enhver tid var. Fra 2013 til i dag, er det gjennomført 34 møter i dette nettverket alene, med gjennomsnittlig deltagelse på ca. 80 ledere.

Etter fallet i oljeprisen i 2014 har omsetningen i næringen falt. Dette har det medført et betydelig behov for omstilling i leverandørindustrien. Samtidig har det skapt muligheter for aktører som vil inn på markedet med smarte/kostnadsbesparende løsninger/produkter.

Østfold har forholdsvis god tilgang på kvalifisert arbeidskraft (ut-pendlere) og gode næringsfasiliteter. Østfold er geografisk meget sentralt plassert og har alle transportmidler/måter lett tilgjengelig. Regionen har en effektiv logistikknæring noe som blant annet gir konkurransefortrinn for leverandørindustrien, noe NUP har arbeidet med for å både å fremme og utnytte. Videre har NUP arbeidet aktivt for at bedriftene får best mulig rammebetingelser, slik at de kan utvikle sin virksomhet.

MARITIM & logistikknettverk

Da NUP startet i 2013 eksisterte Bransjenettverket MARITIM. Nettverket hadde sitt nedslagsfelt i Mossregionen og ble naturlig innlemmet i NUP.

Det ble tidlig besluttet å videreutvikle MARITIM & logistikknettverket til å omfatte hele Østfold ved å rekruttere nye bedrifter inn i nettverket. Dette arbeidet har vært utfordrende og vi har ikke har lykket med dette arbeidet.

I MARITIM & logistikk nettverket har vi derfor ikke i tilstrekkelig grad klart å bygge opp nødvendige tillit mellom et tilstrekkelig antall bedrifter. Derved var det ikke mulig å etablere et samhandlingsverktøy for logistikknæringen, noe som er nødvendig for å få resultater i et nettverkssamarbeid.

Den 4. industrielle revolusjon fører med seg nye- verdiskapingskjeder og forretningsmodeller. Siloene i næringslivet forsvinner og tverrindustrielle løsninger vinner frem i akselererende tempo. Dette påvirker særlig logistikk-løsninger, både intern- og ekstern logistikk.

Logistikknæringen er i sterk endring. Digitale, såkalte smarte løsninger og nye forretningsmodeller overtar i større og større grad for tradisjonelle løsninger. Eksempelvis snur selskapet Xeneta opp ned på den globale logistikkflyten til sjøs. Dette selskapet kommer ikke fra maritim sektor, men utnytter sin kompetanse fra andre bransjer ved å tilby logistikk kundene et bedre produkt enn tradisjonelle løsninger gir.

Generelt ser bransjenettverk ut til å være i ferd med å miste verdi som verktøy til innovasjon og omstilling. Ledende logistikkaktører ønsker seg derfor inn i tverrindustrielle nettverk og klynger hvor de ser muligheter for å utvikle nye forretningsmodeller.

Vi er i dialog med flere logistikkbedrifter som vurderer å bli medlem av den tverrindustrielle VIKEN klyngen hvor medlemsbedriftene ser på utvikling av digitale logistikk-løsninger for å styrke konkurransekraften til medlemsbedriftene.

GRO helseteknologi

Helsenettverket GRO ble etablert januar 2015 med Østfold og Follo som innsatsområder. Før dette hadde helsenettverket operert i noen år som et lokalt initiativ primært rettet mot aktører i Mossregionen.

Bakgrunnen for etableringen var at Østfold er et interessant marked for helserelaterte produkter og tjenester. Fylket har et nytt sykehus som har stort fokus på utvikling av pasienttjenester med avansert teknologi. Samtidig er flere av Østfoldkommunene blant de ledende i Norge på å blant annet implementere velferdsteknologi. I Østfold og Follo er næringslivet knyttet til helse- og omsorg hovedsakelig tjenestebasert, men det finnes også noen få bedrifter som utvikler produkter for dette markedet.

Det er grunnlag og sannsynlighet for at antallet vil medlemsbedrifter øke. Det er spesielt to viktige drivere for dette; Innovatører i offentlig sektor (sykehus og kommuner) ønsker å utvikle ideene sine gjennom bedriftsetablering. Regionen har dessuten flere teknologibedrifter som i dag arbeider innenfor andre industrier, men som ser at helsesektoren er en interessant bransje å vokse inn i.

Igjen ser vi at det er betydelig potensiale i å jobbe tverrsektorielt. Et strategisk grep har derfor vært å fusjonere Helsenettverket GRO inn i VIKEN Teknologiklynge 4.0. Alle ressurser som bedriftene har behov for å utvikle muligheter innenfor helse vil være tilgjengelige i VIKEN.

På drøye to år har Helsenettverket GRO oppnådd mange gode resultater⁸. Mye av arbeidet er gjort sammen med helseklyngen Norway Healthtech⁹ som GRO har en formell samarbeidsavtale med. Nettverket har blant annet gjennomført helsekonferansen «Smart velferd» i 2016 i samarbeid med Smart Innovation Norway.

Som følge av arrangementene og via helsenettverkets kontakter forøvrig, er det iverksatt flere prosjekter hvor GRO har hatt en rolle. Hovedsakelig yter GRO bistand på tre områder;

1. Kompetansemegling; hvor vi kobler på samarbeidspartnere til et prosjekt. Her har det vært en rekke prosjekter
2. Finansiering; hvor vi bidrar til å sikre prosjektfinansiering gjennom virkemiddelapparatet. Et eksempel er storskala uttestingen av en nettbrettbasert løsning for oppfølging av KOLS pasienter. GRO bidro til en bevilgning på 35 millioner kroner over statsbudsjettet i 2015 hvor midlene gikk til et prosjekt mellom Sarpsborg kommune og Dignio AS (2016).
3. Prosjektdeltakelse; hvor nettverket bidrar med fagkunnskap inn i prosjektene.

Se vedlegg for oversikt over prosjektene.

⁸ Se vedlegg

⁹ Norway Health Tech (tidligere Oslo Medtech) er i ferd med å reposisjonere seg som en vesentlig internasjonal helseaktør på vegne av den norske helsesektoren. Våre fokusområder er å legge til rette for FoUI og industrisamarbeid mellom forsknings-, industri- og helsepersonell. Vi stimulerer og hjelper til med markedsdrevet innovasjon og legge til rette for kliniske studier, testing og verifikasjoner. Vi er med på forretningsutvikling og internasjonal skalering, blant annet gjennom å trekke investeringskapital til Norge. <http://www.norwayhealthtech.com/>

Videreføring av digitale løsninger til helse- og omsorgssektoren

Basert på erfaringene gjort gjennom 6 års arbeide er det blitt åpenbart at det ligger store muligheter for innovasjon og vekst i Østfold innenfor området ”samhandling med teknologi”. Østfold regnes allerede som et av de bedre fylkene når det gjelder samhandling mellom helseforetak og kommuner. Ved å utvikle og ta i bruk ny teknologi kan samhandlingen styrkes ytterligere.

Konkrete områder vi ønsker å satse på gjennom VIKEN-klyngen er såkalt ”Hospital at Home”. Nærfremtids utfordringer med flere kronisk syke og den kommende eldrebølgen, gjør at helsebudsjettene vil sprenges dersom samfunnet fortsetter å basere seg på høy grad av sykehus- og sykehjems innleggelse. Det må utvikles løsninger som gjør at flere mennesker kan bo og behandles hjemme. Teknologien som gjør ”Hospital at Home” forsvarlig må utvikles, og her ønsker helsenettverket GRO i VIKEN-klyngen å ta en større rolle. Vi har startet samarbeid med Sykehuset Østfold om oppfølging av kreftpasienter i hjemmet og sammen med Dignio arbeides det med oppfølging av KOLS pasienter.

Bedriftene i VIKEN-klyngen, spesielt SMBene har bred- og avansert kompetanse som i dag benyttes i andre industrier, men som åpenbart kan brukes til å utvikle teknologien som skal støtte de brukerfokuserete helsetjenestene.

Prosjektet har lyktes i å spisse innsatsen mot utvalgte satsningsområder gjennom å etablere tre levedyktige bedriftsnettverk og en aktiv samling av initiativer og prosjekter. Samtidig har prosjektet i kommunikasjon med andre fremhevet viktigheten av at de ulike nettverkene i regionen bør være komplementære. Prosjektet har kommunisert nettverkene som regionale og grenseløse på tvers av kommunegrensene.

Midtveisevaluering Metier 2016

Flyplassrelatert virksomhet

Den andre hovedpilaren i NUP var flyplassrelatert virksomhet. Flyplasser trekker normalt mye næringsvirksomhet til seg og aktivitet knyttet til Rygge har derfor vært høyt prioritert i hele prosjektperioden.

Ved prosjektets oppstart var Moss lufthavn Rygge i god drift med 1,2 – 1,4 millioner passasjerer årlig og lufthavnen gikk med overskudd. Samtidig hadde Stortinget nettopp besluttet (sommeren 2012) at aktiviteten ved Rygge militære flyplass skulle reduseres til et minimum og at rundt 500 arbeidsplasser ville bli flyttet. Denne situasjonen har blitt dramatisk endret i prosjektperioden. Nedleggelse av den sivile lufthavnen var svært uheldig og det ble anslått at 500 arbeidsplasser forsvant, i tillegg til flere hundre arbeidsplasser i ringvirkninger. På den annen side besluttet Stortinget en ny langtidsplan for Forsvaret i desember 2015¹⁰. Da ble det blant annet slått fast at Luftforsvarets ledelse skal ha permanent tilhold på Rygge, i tillegg til et nytt operativt ledelselement. Forsvarets aktivitet på Rygge vil øke. Det samme vil alliert tilstedeværelse¹¹. I sum betyr det en betydelig økning i arbeidsplasser.

De skiftende rammefaktorene for Rygge har tidvis vært utfordrende for prosjektet, men vi har en klar oppfatning om at flyplassen fortsatt er meget attraktiv for ulike typer virksomheter.

Gjenåpning av Moss Lufthavn Rygge

Som nevnt innledningsvis, er det et potensial for sivil lufttransport/cargo på Rygge sivile lufthavn. Flyplassen har meget moderne innflygningssystem. NUP har hatt løpende kontakt med interessenter som ønsker å etablere flyfrakt til og fra Rygge. Da den sivile lufthavnen ble nedlagt overtok Forsvaret ansvaret og driften av de fly operative flatene.

Foreløpig er flyplassen kun åpen for militær trafikk og noen flyaktiviteter i forbindelse med en flyklubb. I. Det vil innebære en økt kostnad for Forsvaret dersom de skal gjenåpne og legge til rette for sivil trafikk. Dette er problemstillinger som NUP arbeider aktivt med.

NUP jobber aktivt for at Rygge som et minimum skal ha flystripen åpen for å kunne benyttes for flytekniske virksomheter og kommersiell cargotrafikk.

Å få gjenåpnet den sivile flyterminalen har høy prioritet av flere aktører i Østfold. For tiden arbeider selskapet Jotunfjell Partners, eierne, med målsetting om en gjenåpning i 2020. Noe som ikke synes bedriftsøkonomisk interessant med dagens avgiftsregime.

AIM Norway

AIM Norway som eies av Kongsberg Gruppen og finske Patria, leverer reparasjon og vedlikehold av hovedsakelig militære- fly og helikopter¹². Hovedkunden er Forsvaret.

Et av de tydeligste resultatene som NUP kan vise til er AIM Norways beslutning om å bygge testcellen og vedlikeholds bygget for motoren til de nye F-35 kampflyene på Rygge. Beslutningen ble tatt av AIMs styre i 2015 etter betydelig målrettet innsats fra NUP. Motorvedlikeholdet på Rygge vil gi 150 kompetansearbeidsplasser ved full kapasitetsutnyttelse.

¹⁰ St.prp151S (2015-16) «Kampkraft og bærekraft»

¹¹ Iverksettingsbrev til forsvarssektoren for langtidsperioden 2017-2020, Forsvarsdepartementet 2017

¹² Se www.aimnorway.com for mer informasjon.

Byggingen av de nødvendige fasilitetene vil startet våren 2018. Rygge kommune har vist seg som en meget næringsvennlig kommune, ved å utøve smidighet i prosessen og tilrettelegge for gode og raske beslutninger.

Ledelsen i AIM Norway ønsker i prinsippet å flytte resterende del av virksomheten til Rygge for å samle all aktivitet på en lokasjon. Det er i dag 420 ansatte i AIM Norway. Det er tatt høyde for denne tilflyttingen og satt av nok arealer på Rygge. Det legges til grunn en reduksjon av ansatte, men omfanget kan likevel være opp mot 300 nye arbeidsplasser, i tillegg til de allerede nevnte 150.

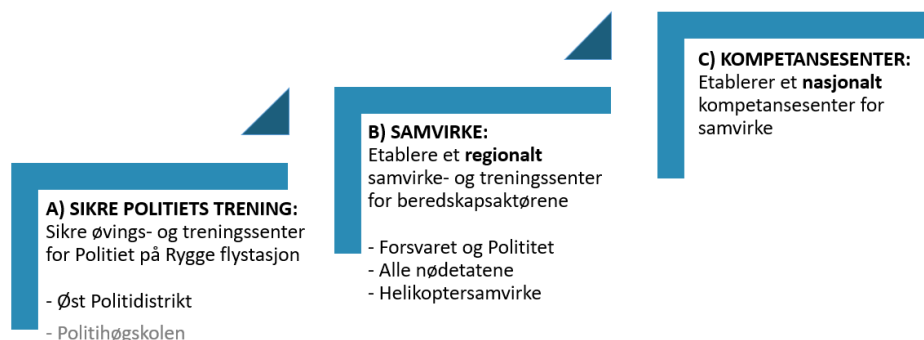
Å legge til rette for og påvirke denne utviklingen var en meget høyt prioritert oppgave for NUP. Etableringen av AIM Norway er grunnmuren for å bygge opp annen flyteknisk virksomhet på og rundt Rygge. AIM Norway har behov for støttetjenester og vi ser at det er mulig å finne synergier. Rygge flyplass er unik på Østlandet og vi skal fortsatt være aktive med å arbeide med dette betydelige potensialet. Det er viktig at Forsvaret gjenåpner flystripen for sivil trafikk for å legge til rette for flytekniske miljø som ønsker å etablere seg i nærheten av AIM Norway.

Rygge Beredskapssenter

Et av de tidlige prosjektene i NUP har vært Rygge beredskapssenter (RBS). Prosjektet startet opp i 2012 i MNU regi og med innleid konsulent. Prosjektet har hatt stor oppmerksomhet lokalt, regionalt og nasjonalt og påvirket nasjonale politiske prosesser.

I tett samarbeid med beredskapsaktørene er det utarbeidet et helhetlig konsept og en forretningsplan for prosjektet. Det har vært et meget høyt aktivitetsnivå også inn mot politisk nivå, noe som blant annet førte til at prosjektet i 2015 fikk tildelt 2 millioner kroner i revidert nasjonalbudsjett (RNB) for fortsatt utviklingsarbeid. Prosjektansvaret ble fra dette tidspunktet overført til Østfold fylkeskommune. I 2017 bevilget Stortinget på nytt 2 millioner kroner i RNB for drift av prosjektet, samt at de i tillegg bevilget 3,1 millioner kroner for å utrede og bygge en egen skytebane for politiet på Rygge. I sum har Stortinget bevilget 7,1 millioner kroner til RBS, og siden 2015 har alle kostnader knyttet til RBS blitt dekket av disse midlene.

Prosjektet har nå en politisk styringsgruppe fra ØFK, en administrativ ledelse av ØFK og innleid prosjektleder gjennom MNU. Det er utarbeidet en trappetrinns modell som viser målsettingene for prosjektet. For tiden er det særlig konsentrasjon rundt å etablere en permanent øvingsarena for Øst politidistrikt.

Figur 4: Målsetninger for Rygge

Med bakgrunn i opparbeidet kunnskap fra Rygge beredskapssenter gjennomførte NUP i 2015 et forprosjekt for å se på potensialet for å flytte Politi- og Politihøgskolen (PHS) til Østfold og benytte Rygge som øvingsarena. Gitt de krav som blir stilt til en ny PHS konkluderte forprosjektet med at Moss var det

beste alternativet. Prosjektet ble overtatt av Höegh Eiendom/Verket og det er opparbeidet solid og bred støtte fra et samlet politisk Østfold.

Det er en klar synergi mellom Rygge beredskapssenter og Politihøgskoleprosessen. PHS og Øst politidistrikt har langt på vei samme behov for en øvingsarena.

Andre prosjekter

En rekke prosjektidéer har blitt vurdert underveis. I en tidligfase ble det brukt noe tid på å vurdere et IKT nettverk og et næringsmiddelnettverk. Begge disse ble forkastet da det var liten interesse fra bedriftene til å bygge opp nye samhandlings plattformer i parallell til allerede eksisterende strukturer. Gjennom næringsutviklingsprosjektet har det allikevel blitt deltatt i flere store underprosjekter, blant annet en Horizon 2020 søknad; Green Offshore Tech, som beskrevet nedenfor.

Tabell 3: Andre programrelaterte tiltak igangsatt i prosjektperioden

Andre programrelaterte tiltak som er igangsatt hvor omstillingsorganisasjonen har bidratt

Totalt antall andre programrelaterte tiltak siden oppstart inkl 2018	21
Antall programrelaterte tiltak satt i gang i 2018	3

Kommentar

H 2020 søknad INNOSUP 1 2018 - Cluster Facilitated projects for new industrial value chains 2020 Green Offshore Tech utarbeidet for Stage 1 & 2 utarbeidet. Prosjektet vil uansett utfall av søknaden kunne bidra vesentlig til omstilling i SMBer i regionen.

Interessante prosjektinitiativ blir vurdert løpende opp mot prosjektets målsettinger og strategi, og verdiskapingspotensialet.

Næringsutviklingsprosjektet har kun én heltidsansatt. Bruken av eksterne rådgivere med spisskompetanse har økt kapasiteten betydelig. Evaluator har inntrykk av at dette har gitt god utnyttelse av midlene og ressursene i prosjektet og skapt gode resultater.

Midtveisevaluering Metier 2016

Videreføringsplan etter 2018

Hovedinnsatsen i NUP fram til 2020 vil være på to akser, og med hovedfokus på gevinstrealisering. De to aksene er:

1. Prosjektet Flyplassrelatert virksomhet
2. VIKEN Teknologiklynge 4.0.

Østfold fylkeskommune har utvikling av klynger og nettverk som et viktig område i den regionale utviklingsstrategien og har ønsket å stimulere flere bedrifter til å engasjere seg i etablerte klynger og nettverk. Klynger er viktige for regional utvikling.

Klyngesamarbeid skiller seg vesentlig fra nettverkssamarbeid ved at man må være villig til å dele kunnskap og erfaring med de andre klyngevirksomhetene i langt større grad. Det krever høy grad av tillit.

Nettverkene som har blitt utviklet igjennom prosjektperioden legger til grunne for videre klyngesatsing, der man binder seg mer til samarbeid. Det blir da fortsatt viktig å styrke nettverkene fremover, for nettverkene er klyngen og klyngen er nettverkens praktiske gjennomføringsportal.

VIKEN Teknologiklynge 4.0

VIKEN Teknologiklynge 4.0 er etablert som en tverrindustriell klynge av bedrifter som ved samhandling skal styrke sin konkurransekraft gjennom kompetansebygging, innovasjon og omstilling.

Digitalisering skaper raske endringer i markedet. Et forpliktende samarbeid innen kunnskapsdeling og innovasjon gjør klyngebedriftene godt rustet for nødvendig utvikling og vekst.

VIKEN Teknologiklynge 4.0 skal videreutvikle samarbeidet med NMBU, HiØ og andre FoU institusjoner både nasjonalt og internasjonalt. Et bredt samarbeid med andre klynger og nettverk er viktig for å nå våre mål.

VISJON

Samhandling for økt teknologisk kompetanse og kapasitet

- Bidra til å sikre bedriften
- Bedriftene skal styrke seg mot *global* konkurranse
- Bidra til å sikre det økonomiske fundamentet i regionen
- Digitalisering/automatisering må tas på alvor i sin fulle bredde
- Samhandling, kompetanse og kapasitet er sentrale elementer i det fremtidige prosjektet

Leverandørindustrien er fortsatt Norges største; målt i verdiskaping, statlige inntekter og eksportverdi. I 2016 var 1763 personer direkte i arbeid innen leverandørindustrien i Østfold. Det er riktignok en nedgang fra 2013 hvor det var 1854 ansatte, men nedgangen er mindre enn landet for øvrig i denne sektoren. Årsaken er nedgangen i oljeprisen i 2014. Telemarkforskning skriver i sin regionale analyse av Østfold fra 2017 at veksten har blitt sterkere i Østfold enn i landet for øvrig i 2016¹³. Det er første gang siden 2002 at næringslivet i Østfold vokser mer enn i resten av landet. Årsaken er at bedriftene i VIKEN-regionen har vist stor tilpasningsevne etter nedgangen i oljemarkedet, og kompetansen blir benyttet i andre markedssegmenter.

VIKEN Teknologiklynge 4.0 omfavner mange bransjer, hovedsakelig SMBer med variert spisskompetanse. De fleste bedriftene kommer fra Østfold og søndre del av Akershus.

¹³ Telemarkforskning, rapport november 2017.

MÅL

Overordnet målsetting for VIKEN Teknologiklynge 4.0:

- En tverrindustriell klynge av bedrifter som ved samhandling skal styrke sin konkurransekraft gjennom omstilling, innovasjon og kompetanseoppbygging.
- Oppnå ARENA-status

STRATEGI

- Enighet om å utvikle en fremtidsrettet strategi som har som hovedmål å beskytte det som har vært, men ha øynene rettet fremover mot nye muligheter
- Finne en fellesnevner som bedriftene kan samle seg rundt
- Enighet om å utvikle felles ambisjon

Kompetansen i klyngebedriftene kan gjennom samhandling utvikles i hele næringskjeden, ikke minst har eksport et betydelig potensial.

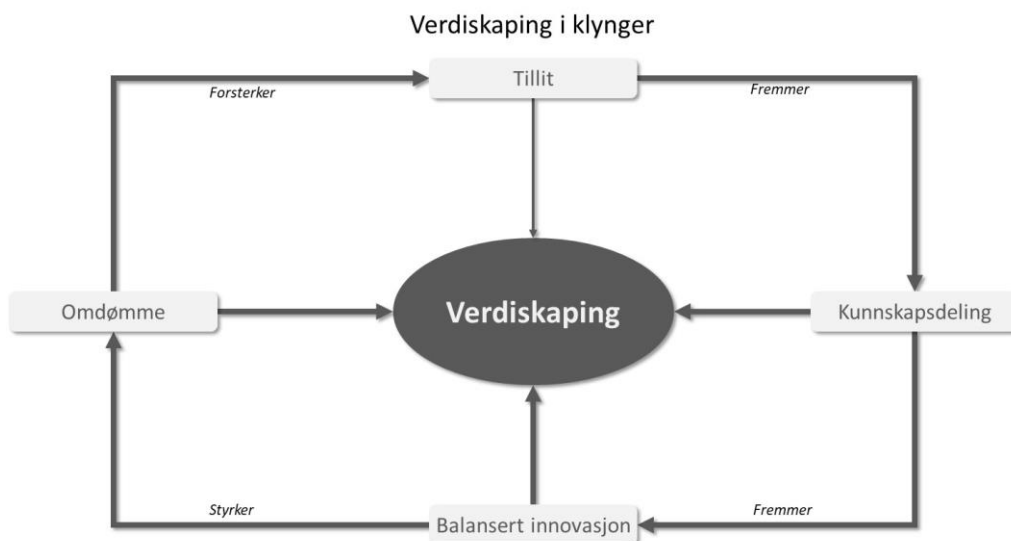
Vår visjon er at VIKEN Teknologiklynge 4.0 skal utvikles til et viktig verktøy for medlemsbedriftene innen omstilling og innovasjon for å utvikle deres konkurransekraft i markeder som preges av sterk endring.

Fordi vi vet at klynger bidrar sterkt til omstilling, har strategien for NUP vært å jobbe frem grunnlag for å etablere en ny klynge i Østfold. Klyngebedrifter lykkes bedre enn andre, og de skaper vekst fordi forutsetningene for innovasjon er bedre enn det SMBene kan klare på egen hånd.

Klyngeprogrammer bidrar til økt synlighet, økt samarbeid og høyere innovasjonsaktivitet og de har en signifikant positiv effekt på deltakerbedriftenes omsetning, verdiskaping og sysselsetting de første tre årene etter at bedriftene går inn i klyngesamarbeidet¹⁴.

Vi er av den klare oppfatning at innretningen og ambisjonen i klyngesamarbeidet må ha et SMB-fokus og ta utgangspunkt i næringslivets behov for omstilling og fornyelse. Vi har derfor nedfelt følgende prinsipper for VIKEN Teknologiklynge:

1. Aktivitetene skal være styrt ut fra behov som er definert av partnerbedriftene
2. Aktivitetene skal være basert på tillit, samhandling og vilje til å dele kunnskap som utvikles i fellesskapet
3. Aktivitetene skal drives effektivt. Mest mulig av ressursene skal brukes på konkrete utviklingsrelaterte, målrelaterte aktiviteter. Administrasjon skal være effektiv.

Figur 5: Verdiskaping i klynger

¹⁴ Fra Olav Bardalens presentasjon på møte med Innovasjon Norge 13.02.2018

Klyngesatsingen må være langsiktig, men det langsiktige perspektivet må kombineres med klare milepæler og resultatforventninger underveis, som grunnlag for videre støtte. Indikasjoner på konkret nytteverdi vil både være bedriftenes opplevde nytteverdi, at nye bedrifter kommer til og at det utvikles viktige fellesprosjekter.

Veien videre for VIKEN-klyngen

Etableringsfasen av klynger kan være skjør. Det krever derfor stor oppmerksomhet fra NUP for å følge opp igangsatte prosesser. Utover sekretariatet til VIKEN Teknologiklynge er det etablert en struktur med arbeidsgrupper for å sikre både utvikling og fremdrift. Arbeidsgruppene fremstilles i figur 7 nedenunder.

Arbeidsgrupper					
VIKEN Teknologiklynge 4.0					
Arbeidsutvalg	VIKEN Young	VIKEN kompetanse	VIKEN Digital	VIKEN Ressursdeling	VIKEN Marked
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Visjon ▪ Strategi ▪ Handlingsplan 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Relasjonsbygging ▪ Katalysator for omstilling ▪ Motivasjon for nytenkning ▪ Rådgivende forum for arbeidsutvalget 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ NMBU Campus Ås ▪ HiØ ▪ Campus Moss ▪ Fagopplæring 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Digitalisering ▪ Smart Factory ▪ Mittelstand 4.0 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kapasitet ▪ Ressurser ▪ Kompetanse 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Branding ▪ Messer ▪ Klyngekonferanser ▪ Internasjonale markeder

Figur 6: Arbeidsgrupper innen VIKEN Teknologiklynge 4.0

Hver av arbeidsgruppene har konkrete utviklingsplaner. Et eksempel på dette er arbeidsgruppen «VIKEN kompetanse» som arbeider med å knytte sterke bånd til akademia i regionen og på å markedsføre dette inn mot klynge-bedriftene. Opplæring av klyngebedriftene er en vesentlig aktivitet slik at potensialet i samarbeidet kan utnyttes. Prosessene vil ta tid, men det skaper resultater på sikt.

VIKEN Kompetanse		
Kompetanseheving – FoUI-prosjekter - Rekruttering		
Norges miljø- og biovitenskapelige universitet	Høgskolen i Østfold	Campus Moss OK Industrier
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Campus Ås med Eik Idéverksted ▪ Betalt utviklingsarbeid: Kan subsidieres gjennom inkubator ▪ Masteroppgave, i prinsippet gratis for mottagerbedrift ▪ Prosjektoppgave, i prinsippet gratis for mottagerbedrift ▪ Rekruttering ▪ Tilrettelegging av etter- og videreutdanning 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prosjektoppgaver ▪ Bacheloroppgaver ▪ Utplasseringer ▪ Tilrettelegging av etter- og videreutdanning ▪ Påvirke fremtidens ingeniører 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tilrettelegging av etter- og videreutdanning ▪ Fagkurs ▪ Lærlinger

Figur 7: Aktiviteter og muligheter innen VIKEN kompetanse

Det pekes videre på at satsing på klyngene som omstillingsmotor vil være viktig for å øke innovasjonshastigheten gjennom spredning av teknologi på tvers av regioner og bransjer.» s.16

Samhandling mellom klynger gir suksess. VIKEN Teknologiklynge 4.0 er en regional klynge med sterk internasjonal tilknytning, mens NCE-klyngen i Halden er en nasjonal klynge. De to klyngene i Østfold utfyller hverandre på en god måte, og de vil sammen skape en regional kraft.

Arbeid mot ARENA-status

VIKEN-klyngen har som målsetting å knytte oss til Innovasjon Norges ARENA-program. ARENA er et nasjonalt klyngeprogram eid av Innovasjon Norge, SIVA og Norges Forskningsråd.

ARENA-programmet er myntet på regionale grupperinger av bedrifter og kunnskapsmiljøer som ser muligheter for en felles innsats for å utvikle både miljøet og den enkelte bedrift. Vi mener at VIKEN-klyngen tilfredsstiller kravene som stilles slik at vi kvalifiserer til finansiell og faglig støtte gjennom Arenaprogrammet. Dette vil være viktig for langsiktig utvikling av VIKEN-klyngen.

ARENA er åpent for klyngeprosjekter i alle næringer og regioner. Det tas hvert år inn nye klyngeprosjekter basert på en åpen utlysning hvor NUP vil søke igjen i 2019. VIKEN Teknologiklynge 4.0 søkte opptak i 2018, men nådde ikke opp i konkurransen.

Arena perioden er på 2- 3 år, som kan forlenges til inntil 6 år.

ARENA-programmet har i dag 22 klyngeprosjekter med bedrifter som ønsker å styrke sin langsiktige innovasjonsevne gjennom samarbeid¹⁵.

¹⁵ <http://www.arenaclusters.no/om-arena/>

Flyplassrelatert virksomhet

AIM Norway

Arbeidet med å få flyttet hele AIM Norway med 450 høyteknologiske arbeidsplasser fra Kjeller til Rygge innen 2023 skal videreføres av MNU.

Vi skal likeledes fortsette å bearbeide AIM Norways leverandører til å flytte med til Rygge, samt bearbeide andre flytekniske leverandører til å flytte til det som skal bli Norges fremste flytekniske miljø.

Sivil flyplass

Moss Lufthavn Rygge må åpnes for sivile flygninger. Som et minimum må Forsvaret åpne opp for at sivile fly etter avtale kan benytte Rygge for cargotrafikk og at det flytekniske miljøet har tilgang til en operativ rullebane.

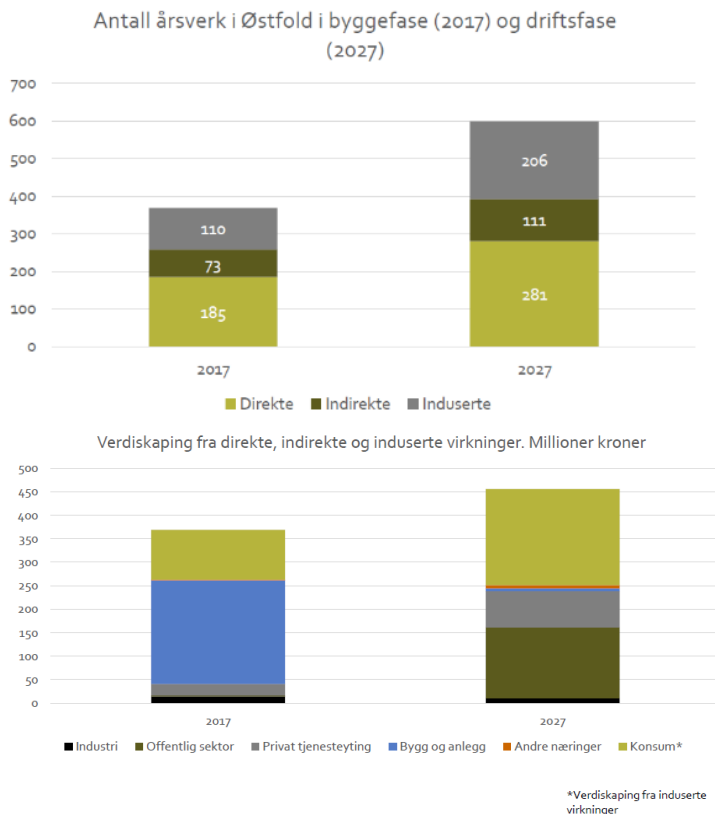
Beredskapssenter

For beredskapssenteret er målet å etablere permanent øvingsarena for Øst politidistrikt. I seg selv vil ikke dette generere noe stort volum av arbeidsplasser, men det pågår noen prosesser som kan føre til at 15-20 permanente arbeidsplasser etableres. Viktigere er det at etableringen av en fast skytebane for politiet blir etablert slik at fasilitetene ligger til rette for en ny politihøgskole i Moss. Det arbeides samtidig med å dokumentere behovet for, og mulighetene til, samvirketrening for helikopter på Rygge.

Politihøgskolen til Moss

En etablering av PHS i Moss med øvingsarena på Rygge vil ha svært positive ringvirkninger i Østfold. Ringvirkningsanalysen fra Samfunnsøkonomisk Analyse¹⁶ konkluderer med at det i byggeperioden vil være rundt 370 årsverk i den toårige byggeperioden og nær 600 årsverk i driftsfasen. Verdiskapingen fra direkte, indirekte og induserte virkninger er beregnet til over 450 millioner kroner.

Det er en krevende konkurranse med andre potensielle lokasjoner og beslutningen vil være politisk. Det er derfor nødvendig å jobbe aktivt politisk og blant andre interessenter.

Flyplassrelatert virksomhet har stått omtrent for 20% av totale budsjettmidler, eller mellom 30% og 40% av budsjettmidler eksklusive administrasjon. Evaluatør vurderer at disse midlene er brukt på konkrete prosjekter som potensielle effekter kan spores tilbake til i lettere grad enn de øvrige midlene. AIM besluttet i 2015 å flytte virksomheten til Rygge etter en prosess der prosjektet har vært tungt involvert. Videre har de pågående prosjektene (Rygge Beredskapsenter, Politihøgskolen og Rygge Airtransport Terminal) potensial for direkte effekt på antall arbeidsplasser i regionen.

Midtveisevaluering Metier 2016

¹⁶ Regionale ringvirkninger av ny politihøgskole i Moss, Rapport R40-2016 Samfunnsøkonomisk Analyse 2016

Styrket næringsgrunnlag

Ressursene som er investert og erfaringene som er opparbeidet fra 2013 og frem til i dag er fundamentet for Viken Teknologiklynge 4.0 og for det pågående arbeidet med flyplassrelaterte prosjekter. I sum er det jobbet frem et bredt næringsgrunnlag.

Der næring samhandler systematisk med det offentlige og academia, er innovasjonsgraden høyere enn regioner uten slik samhandling. Store nasjonale og globale selskaper som ønsker å etablere seg søker ofte mot regioner med slik samhandling.

At noen av de sentrale selskapene som over tid har bygget nettverk nå forplikter seg i et organisert klyngeprosjekt, har meget stor betydning for det fremtidige næringsgrunnlaget i regionen. De fagutvalgene som etableres i prosjektet signaliserer til bedriftenes eiere at det er et langsiktig grunnlag for bedriftenes eksistens i regionen. Samhandlingen med det offentlige vil bidra til at rammebetingelsene vil kunne bedres, og det vil påvirke at skoler og academia blir mer næringsorientert, og utdanner den arbeidskraften bedriftene trenger i fremtiden. Det vil også signalisere til andre selskaper om at regionen er næringsvennlig, at skole og academia samhandler godt, og at rammebetingelsene for etablering er gode.

Et element som blir viktigere for bedriftene, er deres muligheter for etter og videreutdanning av sin arbeidskraft. Norge blir et stadig mer kompetansebasert samfunn, og ansvaret for til enhver tid å ha den rette kompetansen ligger hos bedriftene. VIKEN-klyngen legger godt til rette for å hjelpe medlemsbedriftene.

Styrket utviklingsevne i kommunene

Kommunene er grunnmuren i det norske demokratiet, den viktigste planstyringsmakten og førstelinjen for næringsutviklingen. Gjennom nærheten til innbyggerne og næringslivet har kommunene lokalkunnskap som gir gode forutsetninger for å være en pådriver i samfunns- og næringsutviklingen¹⁷. Samtidig er erfaringen at mange kommuner er for små til å omsette god lokalkunnskap til gode salgsargument og god tilrettelegging for næringslivet. Det er derfor helt vesentlig å for det første dele kunnskap, men enda viktigere – å tenke større enn enkeltkommuner. Østfold er et felles arbeidsmarked og NUP har hele veien hatt fokus på å prioritere næringslivets behov foran spesifikke lokasjoner.

Den digitale utviklingen går raskere og raskere. Dette er noe bedriftene må forholde seg til hver dag, og kravet til endringskompetanse er presserende. Det samme gjelder for offentlig sektor. Mye av det som i dag er politisk regulert, vil måtte endres og finne andre smarte løsninger. Her står samhandlingen mellom næringslivet og det offentlige overfor store utfordringer, som ved organisert samhandling vil kunne finne løsninger til felles nytte.

En annen konsekvens av den digitale utviklingen er at selskaper vil flytte plass i næringskjeden. Dette vil også bety at samhandlingen mellom næring og offentlig vil kunne finne nye strukturer vi i dag ikke vet hvordan vil fungere, men som vi vet vil komme. For at regionens næringsliv skal fungere i det globale markedet fremover, er vi som følge av det ovenstående avhengig av at det offentlige styrker sin kompetanse for også å møte de endringene som vil komme. Næringsrelaterte saker må få høy prioritet, og kommunene må bemannes med personell som forstår bedriftenes behov for raske beslutninger, slik at muligheter som dukker opp kan konkluderes raskt. NUP arbeider derfor for å styrke næringsgrunnlaget eller utviklingsevnen på tvers av kommunene og regionene i Østfold. Samtidig går NUP inn og støtter enkeltkommuner der det pågår konkrete prosesser med

¹⁷ Meld.St 18 (2016-2017) Berekraftige byar og sterke distrikt

erfaringsdeling og rådgivning. Generelle råd for å øke evnen til næringsutvikling kan kommunene blant annet finne hos Innovasjon Norge som har gode maler med prosessbeskrivelser¹⁸.

Å være næringsvennlig betyr blant annet å prioritere der man har komparative fortrinn. Da må man ha kunnskap om og forståelse for næringslivets behov, regionens styrker og svakheter, og legge til rette slik at næringslivet kan utvikle seg i forhold til deres behov og potensial. Det innebærer at det må være et godt samarbeid mellom kommunen og næringslivet.

Næringslivet er opptatt av at kommunene og regionene er løsningsorienterte og har et planverk som er enkelt å forholde seg til. Kommunene må ha tilgjengelige næringsarealer med god infrastruktur. Store deler av Østfold har særlige fortrinn på grunn av tilgjengelige arealer som ligger tett på hovedfartsårer på vei og til sjøs.

Et konkret eksempel på styrket utviklingsevne i en kommune er arbeidet med å flytte AIM Norge til Rygge kommune. Det var et meget tett samarbeid og åpen dialog med god læring mellom kommunens politikere og administrasjon, og næringsrådgivere og konsulenter i NUP. En felles situasjonsforståelse førte til en effektiv og løsningsorientert prosess der vi felles kunne presentere en helhetlig løsning for AIM Norges styre.

Læringen fra denne prosessen ligger nå til grunn for nye prosesser innenfor NUPs ansvarsområde. Eidsberg kommunes arbeid for å flytte Landbruksdirektoratet til Mysen dro nytte av erfaringen, det samme ble lagt til grunn for arbeidet med å flytte av Politihøgskolen til Østfold.

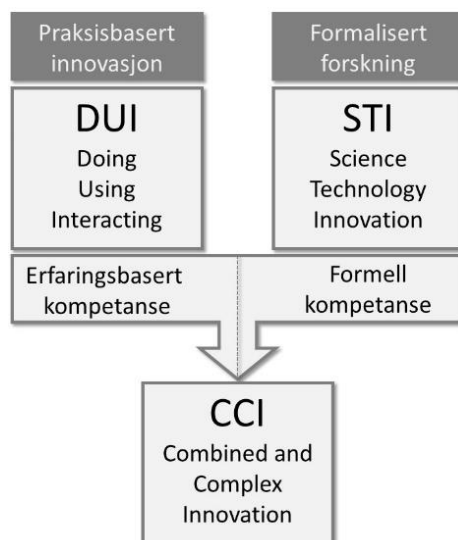
¹⁸ <http://www.innovasjonnorge.no/no/regional-omstilling/verktoy/naringsvennlig-kommune/>

Forskningsdrevet innovasjon

Flere teoretiske tilnærminger til territorial økonomisk utvikling viser at næringslivets omgivelser er avgjørende for evnen til omstilling, og at offentlig politikk bør rettes inn mot å styrke disse omgivelsene. Felles for de ulike tilnærmingene er at de legger til grunn at samarbeidet mellom virksomheter, forskning og offentlige styresmakter er avgjørende for omstillingsevnen¹⁹.

Innovasjon er derfor et av de viktigste satsningsområdene til VIKEN teknologiklynge. Et stort antall av medlemsbedriftene i klyngen har hatt en stor del av sin virksomhet knyttet til petroleumsnæringen og er dermed i en omstillingssituasjon. En nøkkel til å klare omstillingen er økt innovasjon. Dette gjelder ikke bare utvikling av innovative produkter, men også innovasjon i utvikling av prosesser, forretningsmodeller og mye markeder.

Tradisjonelt har mye av innovasjonen hos VIKEN-bedriftene, spesielt SMB-ene, foregått ved praksisbasert innovasjon, noe som ofte kalles DUI («Doing, Using, Interacting»). Dette innebærer at myndiggjorte medarbeidere, uten hensyn til formell utdanning, benytter sin erfaring til å tilpasse eller skape nye produkter eller produksjonsprosesser eller til å åpne nye markeder. Motsatt brukes begrepet STI («Science, Technology, Innovation») for å markere den typen innovasjon som skjer ved hjelp av formalisert forskning og høyt utdannet arbeidskraft.

Figur 8 – Begrepsdefinisjoner innen innovasjon

Indikatorrapporten fra Forskningsrådet²⁰ viser at næringslivet i Østfold generelt er svake på STI-innovasjon, og peker på manglende FoUI kompetanse i bedriftssegmentet som årsak. Videre viser statistikken at bedrifter som tiltrekker seg kapital fra virkemiddelapparatet og etablerer innovasjonsprosjekter med partnere i inn- og utland, kjennetegnes ved høy grad av STI-innovasjon.

Bedrifter som er i stand til å kombinere de to innovasjonsmodellene til en tredje vei, kalt CCI («Combined and Complex Innovation»), vil lykkes bedre enn sine konkurrenter²¹. Det er denne typen innovasjon som VIKEN-klyngen tilstreber. For å klare dette må den forskningsbaserte innovasjonen styrkes, og dette skal skje blant annet ved å bedre FoUI kompetansen hos bedriftene.

¹⁹ Meld St 18 (2016-2017), Berekraftige byar og sterke distrikt

²⁰ forskingsradet.no/prognnett-indikatorrapporten/Indikatorrapporten_2017/1254026172832

²¹ Jensen et al., 2005

Innenfor forskningsdrevet innovasjon fokuserer VIKEN-innsatsen på hovedsakelig tre områder:

Figur 9: Forskningsdrevet innovasjon i VIKEN Teknologiklynge 4.0

1. Kompetanseheving for å øke evnen til forskningsdrevet innovasjon

Årlig arrangerer VIKEN-nettverkene 5-6 tematiske fagmøter for ulike målgrupper hos bedriftene. Formålet med møteplassene er å styrke bedriftenes evne og vilje til forskningsdrevet innovasjon gjennom kunnskapsheving og nettverksbygging. Konseptet "Learning from the best" arrangeres 3-4 ganger per år. Hit inviteres aktuelle foredragsholdere fra suksessfulle foretak i inn- og utland for å dele kunnskap og erfaring rundt temaer som digitalisering, innovasjon, endringsledelse osv. Målgruppen for arrangementene er primært bedriftsledere, og vanligvis møter mellom 80 og 100 deltakere. Antall kompetansehevende tiltak siden oppstart er tydeliggjort i tabellen under.

Kompetansehevende tiltak

Totalt kompetansehevende antall tiltak siden oppstart inkl. 2018	28
Antall kompetansehevende tiltak startet i 2018	7

Kommentar

Digital grunnopplæring kom frem som et stort behov hos bedriftene. Her er det startet et kursopplegg med flere utdanningsinstitusjoner.

Et eksempel er VIKEN Young, en satsning rettet mot de yngre kreftene. Her samles studenter og yngre ansatte i bedriftene til temamøter, faglige diskusjoner, studentoppgaver og innovasjonsprosjekter mellom bedrift og akademia. En viktig samarbeidspartner for VIKEN Young er EIK Idéverksted på NMBU som drives av unge og entusiastiske akademikere med sans for å innovere for næringen i lokalområdet og globalt.

2. Kompetansemegling

Som del av Forskningsrådets FORREGION satsning²², opprettet Østfold fylkeskommune gjennom prosjektet «Innovative Østfold» i 2017 et virkemiddel for kompetansemegling. Denne ordningen gir VIKEN-sekretariatet anledning til å hjelpe flere enkeltbedrifter med å etablere forskningsdrevne innovasjonsprosjekter, enten alene eller sammen med andre bedrifter eller akademia. Vår rolle som kompetansemeglere varierer med bedriftens behov.

En viktig oppgave er å informere om tilgjengelige finansieringsordninger gjennom virkemiddelapparatet, og å bidra til å "rigge" innovasjonsprosjektene slik at de kan kvalifisere for

²² Forskningsrådets program FORREGION skal øke verdiskapingen, konkurransekraften og omstillingsevnen i hele landet. Det er hver regions unike muligheter og utfordringer som ligger til grunn.

www.forskningsradet.no/prognett-regionsatsing/Forside/1254019513299

finansiell støtte. Ofte bruker vi vårt globale nettverk til å identifisere samarbeidspartnere i industrien eller forskningsinstitusjoner. Alle typer bedrifter benytter seg av kompetansemegler tilbudet, men det er særlig viktig for SMB-segmentet og -bedrifter som har få eller ingen ansatte med høyere utdanning.

I 2017 utførte nettverkene VIKEN og GRO tilsammen fem kompetansemeglerprosjekter finansiert av Innovative Østfold. Dette utgjorde over 42% av alle godkjente kompetansemeglerprosjekter i Innovative Østfold i 2017²³. VIKEN-nettverkene har etablert flere forskningsdrevne innovasjonsprosjekter gjennom hele prosjektperioden.

3. Samarbeid med FoUI institusjoner

Indikatorrapporten 2017²⁴ viser at bedriftene i Østfold i liten grad kjøper tjenester hos forskningsinstitusjoner. I mange tilfeller er dette avgjørende for å sikre at innovasjonsprosjektene tilføres nødvendig kompetanse. Spesielt viktig er dette hos de mange SMB-ene som ikke har ansatte med formell forskerkompetanse.

VIKEN teknologiklynge har etablert samarbeid med flere forskningsinstitusjoner. Klyngen har i dag formelle partneravtaler med:

- NMBU (fakultet for realfag og teknologi),
- Høgskolen i Østfold (ingeniørfag)
- Mittelstand 4.0 Kompetenzzentrum Augsburg, Tyskland.

Samarbeidet utøves på flere plan. De akademiske institusjonene holder faglige foredrag på VIKEN arrangementer, bidrar med studentprosjekter og konvensjonelle forskningsoppdrag. VIKEN-bedriftene er også viktige samarbeidspartnere for de akademiske institusjonene i regionen. NMBU, HiØ og VIKEN-klyngen gikk i 2017 sammen om å søke "Kapasitetsløft" på 24 millioner kroner fra Norges Forskningsråd. På grunn av stor konkurranse vant ikke søknaden frem, men tilbakemeldingene fra Forskningsrådet var likevel gode. Prosessen som ledet frem til søknaden var svært verdifull og har styrket samarbeidet ytterligere. I denne perioden ble grunnlaget lagt for et tettere og mer forpliktende samarbeid mellom klyngen og utdannings- og forskningsinstitusjonene.

VIKEN-klyngen har arbeidet systematisk over flere år med å øke den forskningsdrevne innovasjonen hos medlemsbedriftene. Klyngens sekretariat fokuserer på aktiviteter som skal redusere barrierer og øke motivasjonen for at bedriftene vil satse på forskningsdrevet innovasjon. Dette er et langsiktig arbeid, men vi ser allerede nå resultater i form av en rekke innovasjonsprosjekter²⁵. For å høste de store gevinstene i form av en vellykket omstilling og etablere et system som er bærekraftig over tid, er det imidlertid helt avgjørende at VIKEN-klyngen fortsetter sitt arbeid.

²³ referanse Framdriftsrapportering Mobiliseringsprosjekter i FORREGION, 2017, Synnøve Rubach

²⁴ forskingsradet.no/prognnett-indikatorrapporten/Indikatorrapporten_2017/1254026172832

²⁵ 24 prosjekter fra 2013-2018

Veien videre

Nettverkene

- Nettverkene som har blitt utviklet igjennom prosjektperioden legger til grunne for videre klyngesatsing, der man binder seg mer til samarbeid. Det blir da fortsatt viktig å styrke nettverkene fremover, for nettverkene er klyngen og klyngen er nettverkens praktiske gjennomføringsportal.

For VIKEN-klyngen

- Etableringsfasen av klynger kan være skjør. Det krever derfor stor oppmerksomhet fra NUP for å følge opp igangsatte prosesser. Utover sekretariatet til VIKEN Teknologiklynge 4.0 er det etablert en struktur med arbeidsgrupper for å sikre både utvikling og fremdrift. Hver av arbeidsgruppene har konkrete utviklingsplaner som de vil agere på fremover.

Flyplassrelatert virksomhet

- Hovedmålet for NUP er å få etablert hele AIM Norway med totalt 450 høyteknologiske arbeidsplasser innen 2023. AIM Norway flytte ut av dagens fasiliteter på Kjeller i Skedsmo kommune senest 2022.
Vi skal fortsette å bearbeide AIM Norways leverandører til å flytte med til Rygge, og vi skal bearbeide andre flytekniske leverandører til å flytte til det som skal bli Norges fremste flytekniske miljø.
- Etablere en permanent øvingsarena for Øst politidistrikt ved Beredskapssenteret og dokumentere behovet for, og mulighetene til, samvirketrening for helikopter på Rygge.

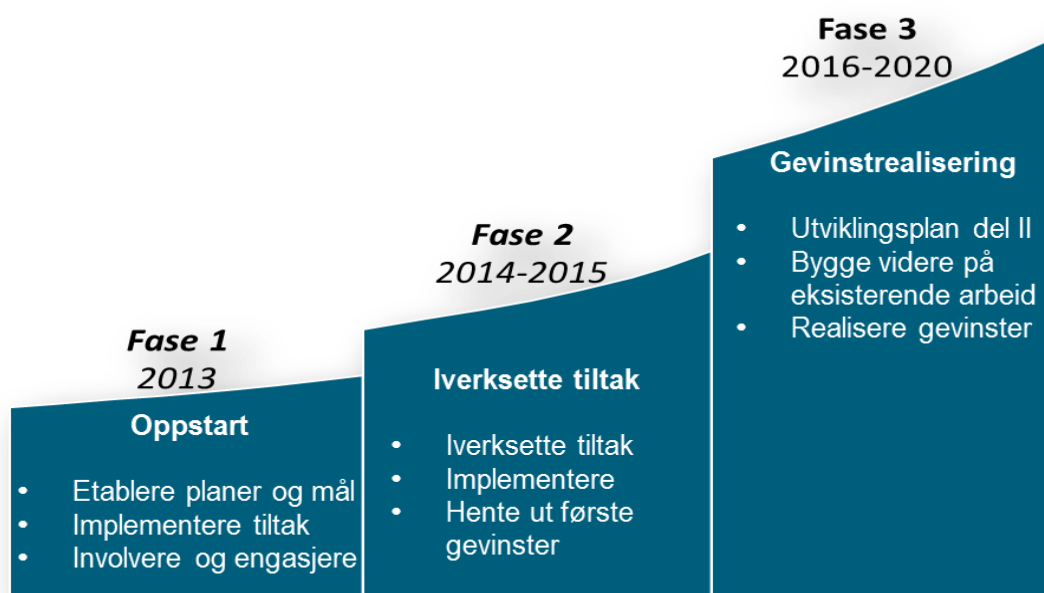
FOUI-samarbeid

- VIKEN-klyngen har arbeidet systematisk over flere år med å øke den forskningsdrevne innovasjonen hos medlemsbedriftene. Klyngens sekretariat fokuserer på aktiviteter som skal redusere barrierer og øke motivasjonen for at bedriftene vil satse på forskningsdrevet innovasjon. Dette er et langsiktig arbeid, men vi ser allerede nå resultater i form av en rekke innovasjonsprosjekter²⁶. For å høste de store gevinstene i form av en vellykket omstilling og etablere et system som er bærekraftig over tid, er det imidlertid helt avgjørende at VIKEN-klyngen fortsetter sitt arbeid.

²⁶ 24 prosjekter fra 2013-2018

Avslutning

Næringsutviklingsprosjektet har i perioden frem til nå bidratt til å skape arbeidsplasser og grunnlag for videre vekst og samhandling. Strategien som ble lagt ved oppstarten av prosjektet var inndelt i tre faser, og vi er nå i første halvdel av fasen hvor det er fokus på gevinstrealisering.

Figur 10: De strategiske fasene for måloppnåelse for NUP

VIKEN Teknologiklynge 4.0 har etter vår vurdering meget stort potensiale, men det er sårbart i oppstartsfasen. Å sikre god fremdrift for den nyopprettede klyngen vil være en av NUP sine viktigste fokusområder ved siden av flyplassrelaterte prosjekter. Av de flyplassrelaterte prosjektene er etableringen av hele AIM Norway på Rygge det viktigste. I seg selv er det 300 arbeidsplasser, men AIM Norway vil være selve ryggraden i etableringen av et større flyteknisk miljø.

Næringsutvikling tar tid. Det er derfor viktig med kontinuitet og fastholdelse av målsettinger over lang tid, samt en robust videreføringsplan.

Metier vurderer at prosjektet i sin nåværende form er organisert og innrettet på en måte som også vil gi effekt i de neste 3 årene. Prosjektet er godt synlig og tilfører fokus, forståelse og retning. Man har investert bra og lagt et godt grunnlag for å høste gevinster. Det vil ta tid før alle effektene kan måles. Hvis man ikke fortsetter, blir det mindre å høste. Denne type arbeid krever industriforståelse, gode nettverk og langsiktighet. Kompetansen som prosjektet besitter, og innsatsen som ytes, oppleves svært verdifull for næringslivet og et viktig bidrag for å skape og opprettholde arbeidsplasser i regionen. Kontinuitet er en suksessfaktor.

Midtveisevaluering Metier 2016

Referanser

- Stortingsmelding 27 (2016-2017), Nærings- og fiskeridepartementet. Industrien – grønnere, smartere og mer nyskapende.
- Stortingsmelding 151S (2015-2016), Forsvarsdepartementet. Kampkraft og bærekraft.
- Stortingsmelding 18 (2016-17), Kommunal- og moderniseringsdepartementet. Berekraftige byar og sterke distrikt
- Midtveiseevaluering av næringsutviklingsprosjektet, Metier 21 juni 2016
- Et kunnskapsbasert Østfold, rapport nr R 29.12 fra Østfoldforskning 2012
- Regional analyse Østfold, Telemarkforskning November 2017. TF-rapport nr 406
- Ringvirkningsanalyse av en ny politihøgskole i Moss, Samfunnsøkonomisk Analyse 2016
- Samfunnsøkonomiske gevinster ved et felles beredskapssenter på Rygge, Samfunnsøkonomisk Analyse 2013
- Iverksettelsesbrev for forsvarssektoren, Forsvarsdepartementet 2017
- NHOs Kommune NM 2017, Rapport fra NHO/Menon Economics
- Strategiplan Næringsutviklingsprosjektet 2016-2018
- Hva kan Industri 4.0 og digitalisering gjøre for produksjonsbedrifter i Østfold? Sintef rapport 23.02.2017
- Evaluation of Norwegian Innovation Clusters, Samfunnsøkonomisk Analyse rapport 76-2017
- Airports as Drivers of Economic Success in Peripheral Regions, ESPON (EU) report 30 Nov 2012
- Handlingsplan for Rygge øvings- og beredskapssenter 2018
- Mål og prinsipper for finansiering av Østfoldprosjekter, Presentasjon fra Østfold fylkeskommune 19.06.2017

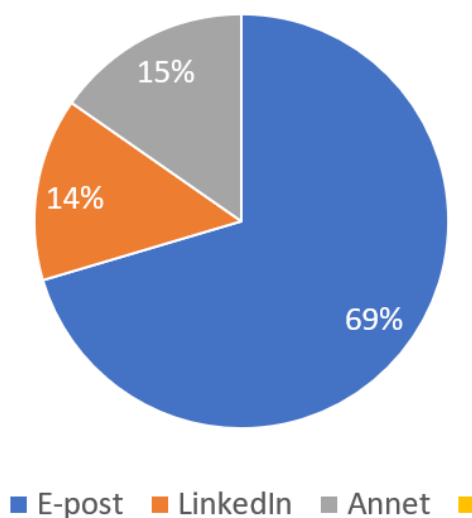
Vedleggsoversikt

- Vedlegg A: Noen tall fra perioden 01.01.2013 – 28.02.2018
- Vedlegg B: Resultater fra forskningsdrevet innovasjon
- Vedlegg C: Prosjekter som Helsenettverket GRO har bidratt til
- Vedlegg D: Midtveiseevaluering av Næringsutviklingsprosjektet (eget dokument)

Nettverksmøter

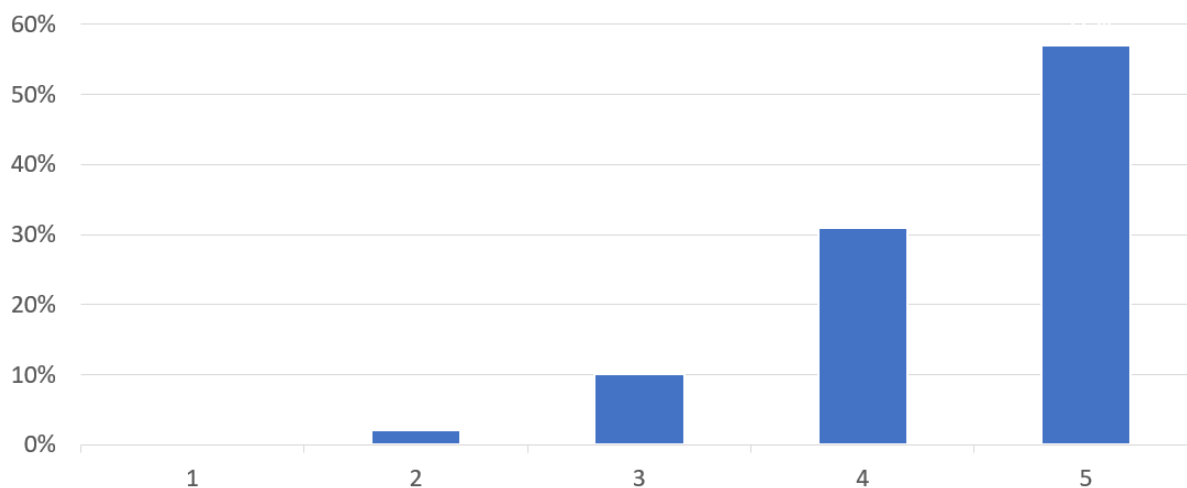
Tidsperiode for nettverksmøter	2017/2018
Antall møter	8
Totalt antall deltakere	621
Svar%	83

Hvordan ble du kjent med møtene?

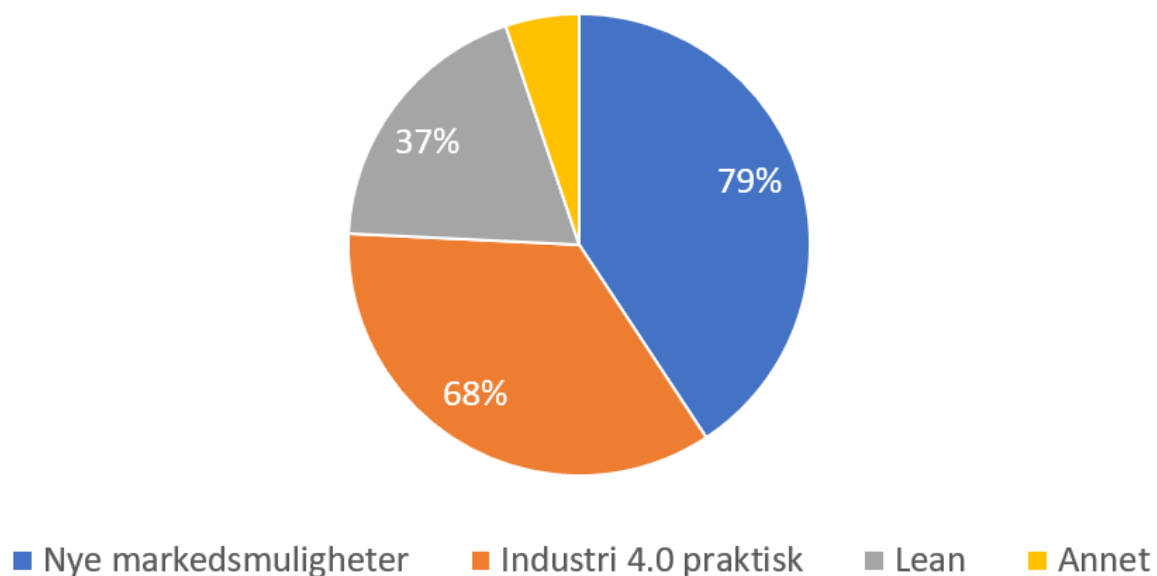
Figur 11: Kjennskap til nettverksmøtene

Er muligheten for mingling og nettverksbygging viktig for deg?

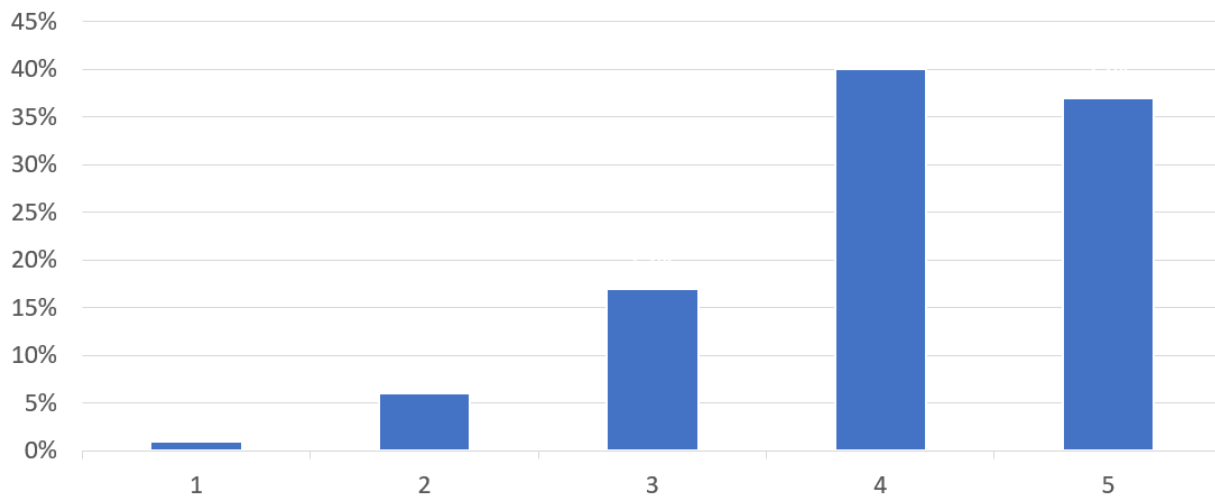
Figur 12 : Mingling & nettverk - 1 = ikke viktig, 2 = litt viktig, 3 = viktig, 4 = meget viktig, 5 = særdeles viktig

Hvilke temaer ønsker du på kommende samlinger?

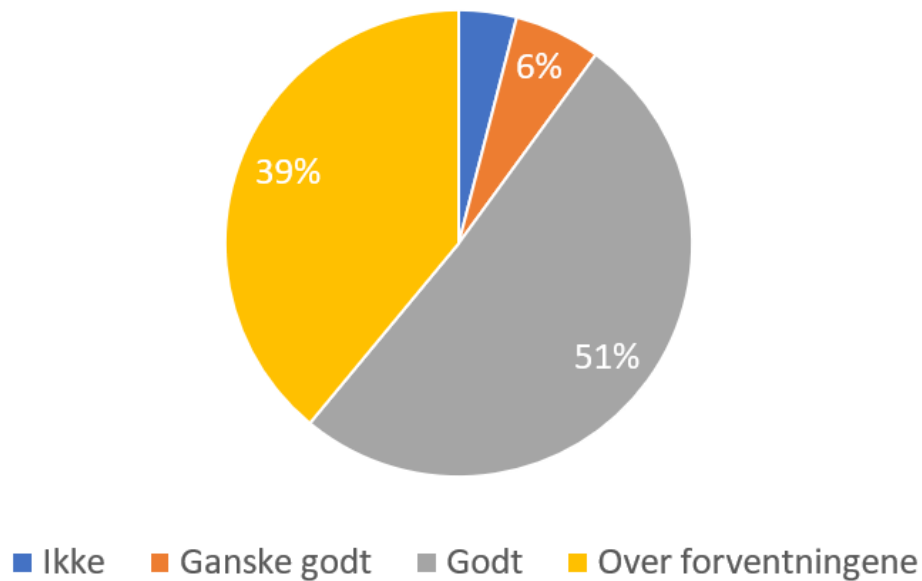
Figur 13: Ønsket tematikk fra deltagerne

Hvor stor nytte vil du og din bedrift ha av nettverksmøtene?

Figur 14: Nytt av nettverksmøtene - 1 = ingen , 2 = noe , 3 = nyttig, 4 = god , 5 = betydelig

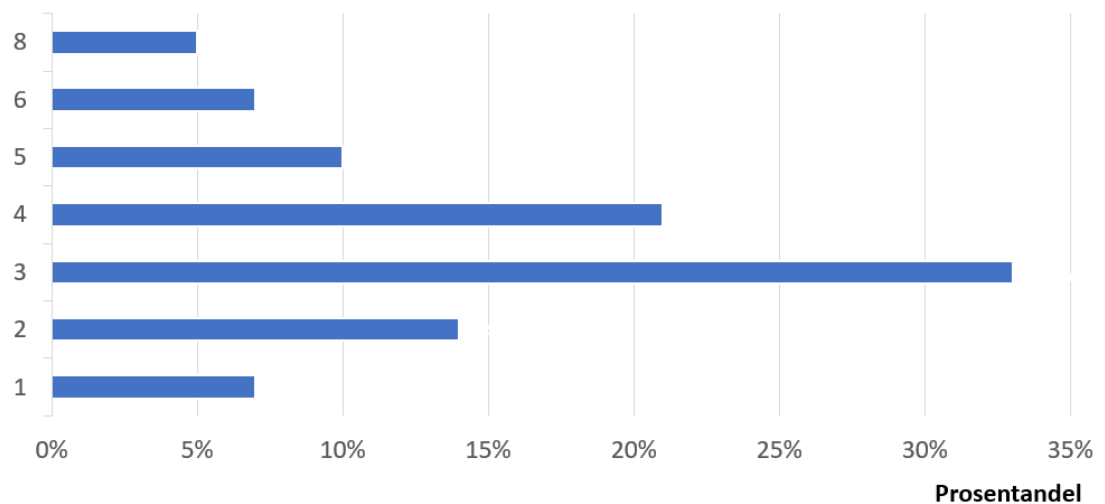
Tilfredstilte nettverksmøtene dine forventninger?

Figur 15: Tilfredstillelse fra deltagerne

Hvor mange nye kontakter knyttet du under nettverksmøtene?

Antall kontakter

Figur 16: Effekt av møter i form av nye kontakter

Omstillingsområdets navn:	Østfold
Når fikk området omstillingsstatus:	2012
Hvilken fase er omstillingsprogrammet i?	Avslutningsfasen
Arbeidsplasser	
Antall arbeidsplasser sikret så langt inkl 2018	457
Antall arbeidsplasser sikret i 2018	50
Antall nye arbeidsplasser skapt så langt, inkl 2018	536
Antall nye arbeidsplasser i 2018	131
Kommentar	
Økende aktivitet i næringslivet og stor entusiasme om rundt næringsklyngen som ble stiftet i 2017.	
Bedrifter	
Antall nye bedrifter så langt, inkl 2018	12
Antall nye bedrifter i 2018	1
Kommentar	
Kompetansehevende tiltak	
Totalt kompetansehevende antall tiltak siden oppstart inkl. 2018	28
Antall kompetansehevende tiltak startet i 2018	7
Kommentar	
Digital grunnopplæring kom frem som et stort behov hos bedriftene. Her er det startet et kursopplegg med flere utdanningsinstitusjoner.	
Nettverk, møteplasser og samarbeid, hvor omstillingsorganisasjonen har bidratt	
Totalt antall tiltak siden programmets oppstart inkl. 2018	97
Antall tiltak startet i 2018	6
Kommentar	
VIKEN Digital - Arbeider med hovedprosjektet Digital modningsanalyse i SMBer. Dette er nødvendig å gjennomføre for å kunne starte et vellykket digitaliserings arbeide i bedriften. VIKEN Kompetanse & Ressursdeling. Arbeider med utvikling av EVU tilbud for SMBer i samarbeide med Oslo Met; Campus Kjeller, NMBU , Høgskolen i Østfold og Fagskolen i Østfold. Det utvikles og settes opp EVU kurs i henhold til bedriftenes kompetansebehov innen digitalisering.	
Andre programrelaterte tiltak som er igangsatt hvor omstillingsorganisasjonen har bidratt	
Totalt antall andre programrelaterte tiltak siden oppstart inkl 2018	21
Antall programrelaterte tiltak satt i gang i 2018	3
Kommentar	
H 2020 søknad INNOSUP 1 2018 - Cluster Facilitated projects for new industrial value chains 2020 Green Offshore Tech utarbeidet for Stage 1 & 2 utarbeidet. Prosjektet vil uansett utfall av søknaden kunne bidra vesentlig til omstilling i SMBer i regionen.	

Vedlegg A: Noen tall 01.01. 2013 - 28.02.2018

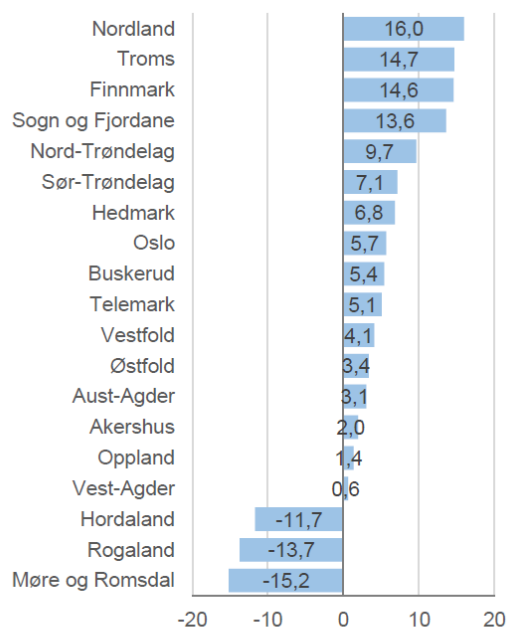
Siden oppstarten av Næringsutviklingsprosjektet i 2013 har antall partnerbedrifter i Mosseregionen Næringsutvikling AS økt med 33 %. I Næringsutviklingsprosjektet har det vært høy og økende aktivitet gjennom perioden 2013-2015.

Næringsutviklingsprosjektet har bidratt til:

- å sikre og/eller skape 791 arbeidsplasser
- etableringen av 13 nye bedrifter
- å etablere 3 nettverk
- å etablere en klynge
- 79 B2B (Business to Business)-prosjekter. Dette er prosjekter hvor 2 eller flere bedrifter og eventuelt FoUI aktører driver produktutvikling eller løser felles utfordringer.
- At det nå pågår 33 B2B prosjekter.
- 1 Horizon 2020 prosjekt og 1 DEMO 2000 prosjekt
- 4 klyngeprosjekter (startet i 2018)
- Kompetansehevende tiltak
- Skapt 102 møteplasser
- I 2015 alene ble det gjennomført 243 møter med aktuelle nettverksbedrifter
- I tillegg til B2B prosjekter mellom aktørene i regionen, har VIKEN-nettverkene bistått 3 bedrifter i klyngen som har fått finansiering for større nasjonale prosjekter og fra EU²⁷.
- Til sammen er det etablert 24 forskningsdrevne innovasjonsprosjekter i VIKEN-klyngen i løpet av perioden 2013-2018 hvor sekretariatet har hatt en medvirkende rolle.

Målet vært å bidra til å skape og sikre 500 arbeidsplasser i det eksisterende næringsliv i perioden 2013 – 2018. Per 31 desember 2017 har prosjektet bidratt til å opprette eller sikre 432 arbeidsplasser, samt at prosjektet har bidratt til ytterligere 359 arbeidsplasser i forbindelse med arbeidsplassvekst i Østfolds leverandørindustri i prosjektperioden, til sammen 791 arbeidsplasser. I tillegg er det registrert en vekst i VIKEN-bedriftene i 2018 med 131 arbeidsplasser (januar-februar).

Andelen til Østfold har økt fra 3,6 prosent i 2014 til 3,9 prosent i 2016. Det betyr at verdiskapingen i næringslivet i Østfold øker raskere enn verdiskapingen i næringslivet ellers i landet²⁸.

Figur 50: Prosent vekst i verdiskaping i næringslivet i fylkene i 2016, unntatt olje og finans.

²⁷ Horizon 2020

²⁸ Regional analyse Østfold, Telemarkforskning November 2017. TF-rapport nr 406

Vedlegg B: Resultater fra forskningsdrevet innovasjon

Oversikt over arrangementene i VIKEN-nettverkene 2016-2018

År-mnd	Tema
2018-02	"Learning from the best"; diverse temaer innenfor innovasjon, kundebehov og digitalisering
2017-11	Learning from the best"; Praktisk digital endringsledelse
2017-06	"Learning from the best"; Industri 4.0
2017-05	Borg Havn – muligheter og utfordringer
2017-02	New Energy Solutions – DEMO 2000. Skattefunn
2016-09	"Learning from the best"; Hvordan angripe endringene i markedet?
2016-05	Fokus på avansert industriproduksjon; Lean

Prosjektetableringer under Kompetansemeglerordningen i 2017

Prosjekteier	Kommune	Beskrivelse	Virkemiddel
Mekanisk bedrift	Rakkestad	Utvikling av digital tvilling for betjening av fysisk prosessanlegg	SkatteFunn
Engineering	Moss	Tjeneste for konvertering av flytende flyttbare boreinnretninger til produksjonsinnretninger	SkatteFunn
Engineering	Moss	Improved platform design accounting for wave slamming loads	SkatteFunn
Entreprenør	Fredrikstad	Droneteknologi til kartlegg for rehabilitering av bygg	SkatteFunn
Velferdsteknologi	Fredrikstad	BioMrk glukosemåler for institusjons-markedet	Oslofjordfondet/ OFU

Andre B2B forskningsbaserte innovasjonsprosjekter

Bedrifter som deltar i ett eller flere prosjekter*	Type prosjekt	Antall prosjekter
Aker Solutions, CodeIT, Fimamec Eureka Pumps, Olimb offshore, SEW-Eurodrive, Slåttland Group, Quality Group, Wärtsilä, 7 Wawes, North Star, Lekang Maskin, Dräger, Sea Bird, Mjørud, Servi Group, C.H.Evensen Industrioivner	Utvikling og implementering av digitale løsninger, smart factory	6
	Materialteknologi lett materialer, kompositt og nano	2
	Konsepter for større pakker/systemtilbyder	2
	Introduksjon av ny generasjon av høytrykksventiler	3
	Akademi 4.0 – Wir analysieren Ihr geschäftsmodell	2
	Komposittmaterialer – 3D printing	1
	Overlevelsecontainere for brannsikring av tunneler	1

* Av hensyn til bedriftshemmeligheter kan det ikke opplyses om hvilke konkrete bedrifter som deltar i de forskjellige prosjektene.

Større internasjonale forskningsdrevne innovasjonsprosjekter

Prosjekteier	Beskrivelse	Virkemiddel
CodeIT	Industriell merking	Horizon 2020
Tiny Mesh	Vicinity- Internet of Things løsninger for helse, smarte byer og samfunn	Horizon 2020
HiFlo a.s.	Qualification Testing of Overridable Check Valve	Demo 2000

Vedlegg C: Prosjekter som Helsennettverket GRO har bidratt til

År	Prosjekteier	Samarbeidspartner(e)	Prosjekt	GRO rolle(r)
2016	Dignio AS	Sarpsborg kommune	Storskala uttesting av nettbrett-oppfølgning av KOLS pasienter	F
2016	Sunnaas sykehus	Devotech AS	Skinsaver – monitorering av huden til mennesker utsatt for å få liggesår	K,P, F
2016	Tiny Mesh	Ås kommune, Forskningsparken AS	Monitorering av inneklime og korrelasjoner med sykefravær	K, F
2016	Indre Østfold Helsehus	Kommunene i Indre Østfold, Sunnaas sykehus	Innovativ rehabilitering	K, P, F
2016	Orange Helsetjenester	CuraGuard AS	"Facebook" løsning for å mobilisere nettverk til å bistå med mindre oppgaver for den eldre beboer/bruker	K
2017	Sykehuset Østfold	Dignio AS, Kreftforeningen	Teknologi og system for oppfølging av kreftpasienter i hjemmet	K, P
2017	Sykehuset Østfold	SINTEF	Bruk av Microsoft Kinect til å «overvåke» pasienter for å forhindre fall fra seng osv	K, P
2017	Prediktor Medical AS	Sunnaas sykehus	BioMrk glukosemåler for instiusjonsmarkedet	K, F
2018	HomeBoxx AS	Oslo kommune	Temperaturstyrt oppbevaringsboks for hjemmeleveranse av medisiner og mat	K, F
2018	Swoop A1	Sykehuset Østfold	Armbånd for enklere måling av vitale funksjoner i ambulanse	K,F

1. Kompetansemegling (K) hvor vi kobler på samarbeidspartnere til et prosjekt.
2. Finansiering (F) hvor vi bidrar til å sikre prosjektfinansiering gjennom virkemiddelapparatet
3. Prosjektdeltakelse (P) hvor nettverket bidrar med fagkunnskap inn i prosjektene.